

СТАНОВИЩЕ

върху трудовете на гл. ас. д-р Албена Крумова Крумова за участие в конкурс за придобиване на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 3.2. Психология /Възрастова и педагогическа психология – Педагогическа психология/, обявен в ДВ, бр. 83 от 17.10.2017 г.

Автор на становището:

Иван Тонев Димитров, професор, доктор на психологическите науки, Катедра по обща, експериментална и генетична психология при Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

В обявения конкурс гл. ас. д-р Албена Крумова участва с 2 книги и 11 научни статии, публикувани в пет различни списания. Те са предшествани от далеч по-голям брой публикации от различно естество.

В глава първа на книгата си **„Психология на образованието. Един съвременен поглед“**, С., 2017, 404 с. съвсем точно се определя педагогическата психология като „инструмент за ефективно преподаване“. Споделяме правомерността на понятието, лежащо зад този термин, тъй като педагогическата психология /психологията на образованието или образователната психология, както Албена Крумова я нюансира/ наистина е призвана да акумулира знанието, добито от структурата на общопсихологическото познание, за да го „преведе“ и имплантира в социално-педагогическата практика. Тази нейна приложна роля е навсякъде, където е налице процес на обучение и възпитание, на преподаване, на учене и научаване, на образование. Именно този ѝ широк обхват на приложение би могъл, според нас, и да обясни названията на седемте глави на книгата, подчертаването на необходимостта от докосване до общопсихологическата проблематика, както и по-конкретно до социално-психологическата и клинично-консултативната.

В тази глава последователно се представят принципите на педагогическата психология, нейните изследователски методи / с техните достойнства и ограничения/ и характеристиката на „добрия учител“. Спрямо последното би било още по-добре, ако приведените характеристики се диференцират за тези, които „учителстват“ в училище, и за онези, които „преподават“ във ВУЗ. Положителна оценка заслужава структурата на тази, а и на останалите глави, а именно: в началото чрез „основни въпроси“ се привлича вниманието на читателя към съответното съдържание, представят се гледищата на различни автори, богато илюстрирани в карета чрез отделни примери и цитати, чрез опита на български училища, чрез артикулирани факти, направени изводи и кратки резюмета.

Албена Крумова не избягва дискуссионни и спорни въпроси относно факторната детерминация на развитието и неговата стадиалност, както и влиянието на опита от ранната онтогенеза за по-нататъшното развитие на индивида /с. 65-71/, като анализът резонно приключва с идеята, че абсолютизацията и крайностите спрямо тези спорни

въпроси не са „коректни“, нито пък плодотворни. Добре онагледени с илюстрации са структурата на мозъка и неговите промени във възрастов план /с. 71-77/, като справедливо се привлича вниманието на родителите към необходимостта от умерена стимулация на сетивата още при новороденото с оглед на миелинизацията на невроните. Спрямо всеки един от разграничените видове развитие А. Крумова ни представя схващанията на съответните автори /например, Пиаже и Виготски, а по-нататък Ериксън, Бронфенбренер и др./, но индиректно, чрез мненията на други, съвременни автори за тях. Това обаче, според нас, се отразява върху пълнотата и точността на действителните и автентични техни схващания. Ще си позволим няколко примера.

Първо, принципът на стадиалността в развитието, споделен от посочените от А. Крумова автори, не означава съгласие и признание на наследствената, биологична обусловеност, т.е. „последователността от стъпки“, ако е следствие от нея в анатомо-физиологическото развитие, не е такова в психичното развитие, където тази последователност е израз на вътрешната логика на самото психично развитие. И тя не е идентична с първата. Второ, влиянието на опита от ранната онтогенеза е абсолютизирано най отчетливо още от З. Фройд спрямо психоафективното развитие на човека, но не и спрямо познавателното, умственото негово развитие. Трето, сред приносите на Пиаже, според неопиажетисти /с. 89-90/, виждаме и следното: „биологичното развитие определя границите на видовете мислене, което децата са способни да извършват в определена възраст“, което, според нас, не е мнение на самия Пиаже. Четвърто, действително културата и историзмът са изходните начала и основа, върху които Л.С.Виготски изгражда своята теория, но тя не е наречена от него „социално-културна“ /каквато е на Майкъл Коул/, а „културно-историческа“; както и това, че „вътрешната реч“ при Виготски не е синоним на „егоцентричната реч“ при Пиаже. Иначе интернализацията, зоната на най-близкото развитие и др. са факти, за които свидетелстват бележките, цитирани на стр. 97 по Морено, 2010. Много полезни за възпитатели и за учители са изведените стратегии за работа с деца и ученици в съответствие с характеристиките и предпоставките на стадиите в развитието. Това действително е една поредна илюстрация на „превода“ на езика на педагогическата психология /с. 82, 84 – 86/.

Глава трета, „Личностно, социално и морално развитие“ /с. 100-155/, е богато наситена със съдържание, като се има предвид нейната трикомпонентна структура. Добре илюстриран чрез фиг. 6, с. 105 е биоecологичният модел на Ю. Бронфенбренер за развитието с 5-те микросистеми, съпроводен от стратегии на обучение на децата, изхождащи от него. И по-нататък авторката следва същата логика и последователност в изложението спрямо авторите, третиращи привързаността, родителските стилове, психосоциалното развитие, развитието на „Аз-концепцията“ и моралното развитие. Отново не са пропуснати примерите и цитатите в карета, практическите стратегии и кратките резюмета. Смятаме, че посветените редове на развитието на „Аз-концепцията“ не биха могли да представят изчерпателно тази важна област на психологическото познание, но и тук отново срещаме позовавания на автори, постулиращи, например,

„употребата на лични /“аз“/ и притежателни /“мой“/ местоимения като доказателства за началото на себепознанието още „преди 2-годишна възраст“ /с. 131/, които не се коментират и обсъждат. Затова отново ще се позволим да посочим, че преходът от 3 лице единствено число към първо лице единствено число във вербалната експресия на децата психологически означава преход от „представа“ към „мисъл“ за себе си, а това обикновено се наблюдава едва към 2 ; 6 – 3-годишна възраст, когато и ставаме свидетели на честа употреба отначало на лични, но много скоро и на притежателни местоимения. Необходима и полезна за учителите е предоставената им информация за родителските стилове на възпитание и на резултатите от тях, както и необходимата подкрепа на децата при зачестилите разводи и у нас /с. 117-118/. Спрямо моралното развитие / а и когнитивното/ в интерпретацията на Пиаже и Колбърг биха били полезни и монографични техни изследвания от български автори /Е. Маринова. Жан Пиаже. Два морала. В света на моралното съждение на детето. С., 1998; Е. Маринова. Поведение и морално развитие. С., 2003 и А. Накова. Социализация на интелекта. С., 2002/.

Проблематиката, застъпена в 4-та – 6-та глави на книгата, илюстрира също привличането на общопсихологическо знание /в широкия смисъл на думата/ за целите на педагогическата психология и практиката. Това се отнася не само за класическите рефлексологични и бихевиористични интерпретации на научаването и ученето, но и за по-късни теории, които са безспорна структурообразуваща сърцевина на педагогическата психология, илюстрации на които виждаме в таблици /т. 5, с. 170/, както и в стратегиите за практическа работа, произтичащи от тях. Това се отнася и до мотивацията за учене със съответните теории /когнитивни, атрибутивни, хуманистични и др./, до индивидуалните различия в областта на интелигентността и до индивидуалните стилове на учене от страна на учениците /с. 264-276/. А. Крумова не пропуска и проблемите, свързани с необходимостта от разкриване и обучение на надарени и талантиливи деца, както и психологически обосноваваните стратегии за работа с тях /с. 277-287/.

Втората книга на гл.ас. д-р Албена Крумова „**Абнормно детско развитие и поведение**“ , С., 2015, 312 с. е рецензирана за издаване от такива специалисти като проф. Ваня Матанова и доц. Павлина Петкова, че нашата задача като параспециалист в тази област ще да по-лека и по-различна. Абнормното поведение при деца и юноши е своеобразна „константна величина“ в полето на редица научни и приложни области, но, възможно, заради „епидемичния“ му характер през последните десетилетия, все по-честа стана употребата на съчетанията „детска клинична психология“, „клинична детска психология“, „клинична психология на развитието в детско-юношеска възраст“ и др. Албена Крумова ни представя определения и историята на изучаване на абнормното поведение с неговите разновидности /фиг. 1, с. 27/, полифакторната негова детерминация и пределната индивидуализация на неговата симптоматика /с. 15-51/. По-нататък /втора глава/ тя прави кратък исторически преглед на основните концепции за развитието и неговата периодизация, като повече място е отредено на теориите на Фройд, Ериксън, Пиаже, Бронфенбренер /с. 55-73/. Намираме за много полезна за

читателите възрастовата динамика на клиничните проблеми и характеристиката на стиловете на родителско поведение в съответствие с тях /т. 4, с. 87/, тяхното категоризиране, актуализирано съгласно последните ревизии на МКБ и DSM /с. 117-118/, основните клъстери на разстройствата в детско-юношеска възраст /т. 5, с. 115/, както и предлаганите спрямо тях терапевтични подходи. Тази нова информация би била полезен материал за размисъл от страна на българските специалисти в тази област, в която битуват доста нещадящи и стигматизиращи термини.

Предложените 11 статии, публикувани в пет различни списания, тематично са свързани и съдържателно отразени в двете книги, което намираме за съвършено естествено. В авторската справка за научните приноси Албена Крумова в обобщен и конкретизиран вариант, ни извежда по същество основните пунктове, жалониращи представените от нея проблемни области в съответните нейни публикации. Спрямо първата книга авторката е посочила 14 такива, а спрямо втората – 10 пункта, които действително се съдържат и произтичат от представените за рецензиране текстове. От справката за цитиране от страна на други автори на публикациите на Албена Крумова става ясно, че интерес към тях проявяват не само наши /16/, но и изследователи от други страни /5/. Широко и разностранно е участието на Албена Крумова в научни конгреси, конференции и семинари, и то главно в международен контекст. Академичната длъжност „доцент“ предполага и съответната учебно-преподавателска дейност на кандидата. От съответната справка се вижда, че тя чете лекции и провежда семинари по две учебни дисциплини – психология и педагогическа психология, в университета, обявил ѝ конкурс за академичната длъжност „доцент“.

Заклучение

Първо, съдържанието на публикациите на Албена Крумова отразява съвременното състояние на изследванията в тези проблемни полета и в този смисъл то е богато информативно и полезно за читателите. **Второ**, в тях е снета информация от различни източници на английски език /периодика, монографии, сборници, наръчници и др./, и в преобладаващата си част те са от предишното и настоящото десетилетие. **Трето**, структурата на текстовете в двата основни труда включва разнообразие от компоненти /история, теория и практическо приложение/, което и предполага широк обхват на техния читателски кръг – специалисти, параспециалисти, учители, родители и др. **Четвърто**, силно застъпена и пределно осезаема е практическата насоченост на текстовете, която ги прави достъпни и четивни не само за студенти, но и за практикуващи в тези области, за учители и родители. **Пето**, актуалността на обсъжданата проблематика ще поражда интереса на широк кръг читатели, което ни дава основание да предполагаме и необходимостта от нови, допълнителни издания на тези книги.

И заради това си позволяваме и няколко препоръки. **Първо**, автори, чийто идеи са „революционизирали“ парадигмално съответните области на научното познание, би следвало, според нас, да бъдат представени предимно непосредствено, т.е. чрез

привличане и анализ на техни текстове, а не косвено и преобладаващо чрез анализ и интерпретации на трети лица. **Второ**, позоваването на други автори в текстовете следва да позволява ясното разграничаване на авторовите мнения от тези на позоваващия се на тях. За това, например, би спомогнало уеднаквяването на цитирането вътре в текста да е така, както то е в каретата. **Трето**, при следващо издаване на книгата от 2015 г. би било добре вътре в текста да се ранжират заглавията, съответно, на глави, на параграфи, на вътрешни заглавия и се номерират с цел по-строга субординация на текста и по-лесна ориентация на читателя.

На базата на гореизложеното си позволяваме да призовем членовете на научното жури да подкрепим усилията на гл. ас. д-р Албена Крумова за осъвременяване на проблематиката и съдържанието на педагогическата психология, като положително оценим резултатите от положените усилия и я предложим за удостояване с академичната длъжност „доцент“.

22 .02. 2018 г.

Иван Димитров

София